

YLIOPISTOJEN ARVOT

SAMI PIHLSTRÖM

Arvot ohjaavat kaikkea toimintaamme, ja joskus niitä luetteloidaan erilaisten organisaatioiden ”huoneentauluihin”. Myös monet yliopistot ovat julkistaneet arvojensa luetteloita. On paikallaan pohtia filosofisen arvokeskustelun näkökulmasta, millaisen kuvan akateemisesta elämästä ja sen peruspyrkimyksistä nämä strategiset arvojen määrittelyt tarjoavat ja mitä oikeastaan merkitsee yliopistolaisen sitoutuminen yliopistonsa arvoihin, kuten totuuteen tai sivistykseen.

Pohjustaessaan alkanutta uutta strategia-kauttaan useimmat suomalaiset yliopistot ovat viime aikoina työstäneet arvojaan. Esimerkiksi Helsingin yliopisto ilmoittaa arvoikseen totuuden, vapauden, sivistyksen ja yhteisöllisyyden (<https://www.helsinki.fi/fi/yliopisto/strategia-2021-2030/arvot>). Näistä viimeksi mainittu on käännetty englanniksi sanalla *inclusivity*, joka kuulostaa tuoreemmalta kuin nykyisin toistuvasti hoettu ja siksi ehkä jo hieman kliseistynyt ”yhteisöllisyys”. Sanalle ”sivistys” taas ei tunnetusti ole ilmeistä englanninkielistä vastinetta, joten sen kansainvälisenä käännoksenä on luontevasti käytetty humboldtilaisen sivistysyliopiston perinteestä tuttua sanaa *Bildung*. (Vrt. Niiniluoto 2011; von Humboldt 2017.)

Yliopistojen arvoja luonnehtivissa strategioissa korostetaan näiden lisäksi muiden muassa avoimuutta, kriittisyyttä ja moninaisuutta. Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa mainitaan arvoina avoimuus, luottamus, laatu ja eettisyys (<https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/strategia>), ja Aalto-yliopisto puolestaan nojaa vastuullisuuteen, rohkeuteen ja yhteistyöhön (<https://www.aalto.fi/fi/strategiamme/tehtava-arvot-ja-tapa-toimia>). Näitä tässä epäsysteemaattisiksi esimerkeiksi jääviä luettelointia olisi helppoa jatkaa googlaamalla kaikkien muidenkin yliopistojen vastaavat sivustot sekä tietenkin ryhtymällä kansainvälisiin vertailuihin.

Yliopistojen identifioimat arvot ovat luonnollisesti kaikki erinomaisia arvoja, eikä kukaan järkevä ja vastuullinen yliopistoyhteisön jäsen varmasti tahdo niitä torjua. Esimerkiksi Helsingin yliopiston arvot totuus, vapaus ja sivistys sekä akateemisen yhteisön kaikkien jäsenten inklusiivinen osallistaminen niiden edistämiseen kiteytävät mainiosti yliopistollisen toiminnan ydintä.

Pohdin kuitenkin seuraavassa, mitä itse asiassa merkitsee tällaisiin arvoihin sitoutuminen osana akateemista elämänmuotoa. Keskityn – vain esimerkinomaisesti – lähinnä oman yliopiston Helsingin yliopiston arvojen listaan, mutta tarkasteluni lienee *mutatis mutandis* relevantti muidenkin vastaavien arvoluetteloiden suhteen. Päämääräni ovat yksittäisiä arvojen katalogeja yleisemmällä tasolla. Toivon populaarifilosofisen puheenvuoroni omalta osaltaan ilmentävän sitä ”arvokeskustelua”, jota akateemisen yhteisön jä-

senten voitaneen edellyttää yliopistojen omaksu- mista arvoista edistävän. Samalla jatkan tässäkin lehdessä takavuosina käytyä keskustelua akateemisen elämänmuodon mahdollisuuden ehdoista (vrt. Kivistö ja Pihlström 2018).

Korostan (vaikka se onkin itsestään selvää), että kaikki esittämäni ajatukset ovat yksinomaan omiani eivätkä minkään edustamani tahon, kuten Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan tai Suomen Akatemian, kannanottoja. Myönnän, että filosofisessa yleiskatsauksellisuudessaan huomi- oissani voi olla jälkiviisastelun makua; olisin toki voinut osallistua aktiivisemmin esimerkiksi oman yliopistoni arvojen määrittämisen prosessiin. Ajat- telen kuitenkin tällaisen kriittisen keskustelun voivan omalta osaltaan tukea dynaamisen sivistys- yliopiston (vrt. Niiniluoto 2011) kehittämistä ja siten viedä arvoprosesseja eteenpäin. Todetaanhan Helsingin yliopiston arvojen esittelyssäkin osuvas- ti näin: ”Arvojen merkitys ei ole staattinen, vaan se syntyy jatkuvasti asiasta yhdessä keskusteltaessa.”

Akateemisen elämän arvot

Kun julkaisin yhdessä professori Sari Kivistön kanssa teoksen *Sivistyksen puolustus: Miksi akateemista elämää tarvitaan?* (2018), maassamme elettiin tilanteessa, jossa rajut koulutusleikkaukset uhkasivat pahasti näivettää yliopistojen toimintaa ja jossa perinteinen puhe sivistysyliopistosta ja sen sitoutumisesta kriittiseen tiedon etsintään ja totuuden itseisarvoiseen tavoitteluun koettiin osin vanhanaikaiseksi. Moni toivoi yliopistoilta vahvempaa ratkaisukeskeisyyttä ja suurten haasteiden selättämistä, dynaamista innovatiivisuutta sekä aktiivisempaa liike-elämäyhteistyötä. Nämä sinänsä tärkeitä ja ymmärrettäviä toiveet eivät ole kadonneet mihinkään, mutta sana ”sivistys” on melko vahvasti palannut ainakin juhlapuheiden retoriikkaan. Voimme iloita siitä, että sivistysyliopiston kehittäminen näyttää nyt kannustettavana pyrkimyksenä niin Helsingin yliopistossa kuin laajemminkin. Ehkei kirjammekaan ollut aivan turha. Koronakriisin luomista taloudellisista paineista huolimatta ainakin tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että yliopistojen sekä yleisemmin tutkimuksen ja koulutuksen merkitystä halutaan korostaa aiempaa enemmän – toki osin myös siksi, että koronapandemian ja ilmastokriisin kaltaiset valtavat

globaalit ongelmat edellyttävät nimenomaan tieteseen pohjautuvia ratkaisuja.

Toisaalta ”sivistys” näyttää paikoin päätyneen niinkin trendikkääksi, että jopa konsultit ja ajatushautomot saattavat nykyisin mielellään kertoa päivittävänsä sivistyskäsitystä nykyaikaan, ikään kuin nyt olisi tullut aika osoittaa pölyttyneille akateemisen sivistyksen edustajille, mitä sivistys oikeastaan meidän maailmassamme merkitsee. En siksi olekaan aivan varauksettoman innostuneena seurannut sitä *Sivistyksen puolustuksen* ja muiden sivistyksen puolustusten (eksplisiittistä ja implisiittistä) reseptiota, jonka myötä ”sivistys” onkin jälleen salonkikelpoinen sana, koska kysymykseksi yhä jää, missä salongeissa ja millaisin äänenpainoin se lausutaan. Joka tapauksessa on hienoa, että sivistys on julkilausutusti yksi Helsingin yliopiston ja muidenkin yliopistojen arvo. Yhtä lailla on erinomaista, että yliopisto julistaa vahvasti sitoutuvansa totuuden, vapauden ja yhteisöllisyyden arvoihin. Vapaus voitaneen tässä kontekstissa tulkita nimenomaan akateemiseksi vapaudeksi, jonka vaaliminen ja edistäminen niin yksilöllisellä kuin yhteisölliselläkin tasolla ovat jatkossakin sivistysyliopiston toiminnassa luovuttamattomia.

Olen kuitenkin hieman huolissani siitä, että jos yliopistojen arvoista keskustellaan *ensisijaisesti* osana yliopistojen strategiaprosesseja – joissa nykyisin joskus hyödynnetään yliopiston ulkopuolisten konsulttienkin innovaatioita – saatetaan vieraantua pyrkimyksestä nähdä tällaiset arvot nimenomaan akateemisen elämänmuodon *sisäisinä*, tuota elämänmuotoa määrittävinä asioina, joihin yliopistolaisten tulisi sitoutua mahdollisesti etäiksi koetuista strategioista riippumattakin. Toivoisin, etteivät yliopistojen arvot jäisi pari vuosikymmentä sitten yleistyneiden liikeyritysten arvolistausten kaltaisiksi yleviä sanoja sisältäviksi ”huoneentauluiksi”. Siksi yliopistolaisen suhdetta oman yliopistonsa arvoihin on vielä aihetta pohtia hieman arvojen listauksia periaatteellisemmalla ja filosofisemmalla tasolla.

Sisäiset ja ulkoiset arvot

Arvoluetteloista voidaan esittää sekä yleisiä että erityisesti yliopistokontekstiin ja akateemiseen elämänmuotoon liittyviä kriittisiä kysymyksiä. Olivatpa kyseessä yrityksen tai yliopiston – tai

minkä tahansa organisaation tai muun toimijan – arvot, on ensinnäkin nähdäkseni hiukan erikoista listata niiden joukossa esimerkiksi ”vastuullisuus” tai ”eettisyys”. Pikemminkin olisi luontevaa puhua eettisistä arvoista yhtenä arvojen luokkana muiden, esimerkiksi taloudellisten, tiedollisten tai esteettisten, arvojen ohella (vrt. esim. Niiniluoto 1994). Useimmat yliopistojen arvoista ovat ainakin jossakin määrin eettisiä arvoja, ja ylipäänsä arvoihin sitoutuminen voidaan nähdä yliopistolaisen toimijan eettisenä sitoumuksena. Sama koskee vastuullisuutta: olemme vastuussa siitä, että ylipäänsä sitoudumme arvolistausten ja strategioiden ilmaisemiin hyviin ja tavoiteltaviin asioihin. Juuri arvojen pohtiminen ilmentää vastuullista asennetta oman toiminnan kehittämiseen. Siksi vaikuttaa harhaanjohtavalta ja epätarkoituksenmukaiselta nimetä vastuullisuus ikään kuin yhdeksi arvoksi muiden joukossa. Näin on tietenkin myös yritysmaailmassa esimerkiksi ”vastuullisen sijoittamisen” yhteydessä – jos esimerkiksi jokin osakerahasto nimetään vastuulliseksi, implikoidaanko, ettei muihin tarjolla oleviin rahastoihin sijoittaminen ole vastuullista?

Yliopistojen arvoista erityisesti keskusteltaessa on muistettava, mikä on yliopistojen varsinaisen tarkoitus eli millaiseen kontekstiin yliopistojen toimintansa suuntaamisessa ilmaisemat arvositoumukset asettuvat. Koska yliopistojen tehtävänä on yliopistolain mukaan edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita isänmaan ja ihmiskunnan palvelukseen (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558#L1P2>), voitaneen todeta, että esimerkiksi Helsingin yliopiston luetteloimista arvoista erityisesti vapaus ja sivistys sisältävät jo määritelmällisesti yliopistojen peruspyrkimykseen. Jollei niihin sitouduttaisi, ei edes noudatettaisi lain vaatimusta siitä, millaista yliopiston toiminnan tulee olla.

Voitaisiin pohtia, miltä näyttäisi sellainen liikeyrityksen arvojen listaus, jossa todettaisiin, että yrityksen arvo on kannattavuus – tai hieman kärkevämmin muotoiltuna taloudellisen voiton tavoittelu tai omistajien varallisuuden maksimointi. Sellainen voisi herättää hämmästyksiä, koska on itsestään selvää, että yritys pyrkii ensisijaisesti

kannattavuuteen; muutenhan se ei ole yritys. Esimerkiksi vapauden (tai akateemisen vapauden) ja sivistyksen mainitseminen yliopiston arvoina on tällaiselle arvositoumukselle analoginen. Kyse on tarkastellun toiminnan ”sisäisestä” arvosta siinä mielessä, että vain tuota arvoa edistäen ja toteuttaen puheena oleva toiminta ylipäänsä on sitä toimintaa, jota sen määritelmällisesti voidaan odottaa olevan.

Sikäli kuin ymmärrämme yliopistolaissa mainitut tutkimuksen ja opetuksen käsitteet olennaisessa suhteessa totuuden tavoitteluun – eli ajattelempa, että tutkimus ja siihen perustuva opetus etsivät totuutta – voitaneen väittää, että myös totuus on arvo, joka kiinnittyy jo olennaisesti yliopistojen perustehtäviin. Siksi totuudenkin sisällyttäminen yliopiston arvojen strategiseen huoneentauluun muistuttaa tilannetta, jossa yritys listaisi arvonaan voiton tavoittelun tai taloudellisen menestyksen.

Tässä ei tietenkään ole mitään vikaa, vaan eräissä mielessä näin täytyykin olla. Älköön siis huomioitani ymmärrettäkö väärin: on ilman muuta erinomainen asia, että esimerkiksi totuus ja vapaus sisältyvät Helsingin yliopiston arvojen joukkoon. On paikallaan, että yliopisto kiinnittää arvojaan luettellessaan huomiota nimenomaan niihin arvoihin, jotka ovat sen toiminnassa olennaisia – jopa essentiaalisia eli olemuksellisia siinä mielessä, että niihin sitoutuminen on edellytys sille, että kyse ylipäänsä on yliopistollisesta toiminnasta eikä jostakin aivan muusta. Samalla on kuitenkin mahdollista pohtia, mitä lisäinformaatiota yliopiston toiminnasta sisältyy näiden arvositoumusten ilmaisemiseen.

Yritykset koettavat joskus arvolistauksissaan häivyttää näkyvistä toimintansa perimmäisen tarkoituksen eli voiton tavoittelun. Ne saattavat mieluummin puhua hyviksi ja kauniiksi mielletyistä arvoista, kuten asiakaslähtöisyydestä, ympäristöystävällisyydestä, vastuullisuudesta tai kestävästä kehityksestä. Tällä tavoin voidaan – jälleen aivan perustellusti – korostaa sitä, että näihin arvoihin sitoutumista tarvitaan varsinaisen päämäärän tavoittelussa. Jos yliopisto toimisi samoin, se listaisi arvonaan tärkeitä mutta peruspyrkimyksen kannalta vain välineellisiä arvoja, jotka itse asiassa saattaisivat olla hyvin samankaltaisia kuin moni-

en yritysten arvot. Tällaisia voivat ollakin esimerkiksi eräiden yliopistojen luettelomat avoimuus, rohkeus ja moninaisuus. Tässä yhteydessä voidaan myös kysyä, voisivatko ainakin eräät yliopistojen arvoista kenties pikemminkin olla *hyveitä* kuin varsinaisia arvoja (vrt. esim. Kylliäinen 2012), siis eräänlaisia yliopistolaisen luonteenpiirteitä, jotka hänellä tulee olla, jotta hän kykenee toimimaan hyvin yliopistoyhteisön jäsenenä.

Totuus vai vapaus?

Erityisesti totuuden mainitseminen yliopiston arvona palvelee nyky-yhteiskunnassa tärkeää pyrkimystä erottaa vakava akateeminen tutkimus- ja opetustoiminta siitä vähemmän vakavasta ”brändäämisen” ja näkyväksi tekemisen kulttuurista, jonka pinnallistavat vaikutukset tuntuvat valuvan kaikkialle. Totuuden listaaminen yliopiston arvona asettuu näin – onneksi – hieman jännitteeseen suhteeseen sen markkinahenkisen viestinnän kanssa, jota yliopistojen ajanmukaisesta dynaamisuudesta joskus halutaan ulkomaailmaan suunnata. Etenkin oman ”huippuuden” hehkuuttaminen, olipa kyse yksilöstä tai organisaatiosta, saattaa olla ristiriidassa kriittiseen totuuden etsinnän pyrkimykseen sen omista lähtökohdista sitoutuvan korkeatasoisen tutkimuksen kanssa. Yliopistojen näkyvyyspainneiden ei pidä antaa totuuden tavoittelun ideaalin himmentyä yhä kirkkaammaksi kiillotettaviin julkisivuihin verrattuna, koska ”totuudenjälkeisessä ajassa” on jatkuvasti kamppailtava kriittisen tiedonhankinnan edellytysten turvaamiseksi (vrt. Niiniluoto 2019, 2020; Pihlström 2019, 2021). Etisjästään riippumaton totuus on yliopistollisen toiminnan tavoittelema sisäinen arvo jossakin sellaisessa mielessä, jossa itseattribuoitu ”huippuus” ei voi sitä koskaan olla.

Voidaan kuitenkin pohtia, voivatko myös totuuden ja vapauden arvot joskus myös ajautua keskenään jännitteisiin. Ulottuuko akateeminen vapaus myös esimerkiksi ”totuudenjälkeisen ajan” käsitteisiin totuuden fragmentoitumisesta? Mitä tapahtuisi, jos yliopistolle ajautuisi Donald Trumpin kaltainen valehteleva kiihkoilija – missä vaiheessa totuudessa pysymisen arvo ajaa omien näkemysten vapaan ilmaisemisen ohi? Entä jos joku kannattaa (pseudo)filosofisin perustein George Orwellin romaanin *Vuonna 1984* (1949) henkilön

O'Brienin totuuskäsitystä, jonka mukaan totuus on täysin riippuvainen valtaa pitävän Puolueen näkemyksestä? Onko hänellä vapaus tuohon totuusväitteeseensä totuuden luonteesta? Jos hän kannattaa tällaista käsitystä totuudesta akateemisen vapautensa puitteissa, onko hän enää lainkaan sitoutunut totuuteen arvona? Edellyttääkö totuuden tavoittelu arvosuhteissa siis tietynlaista (realistista) käsitystä totuuden luonteesta? Trumpin aikana bestselleriksi palannut Orwellin teos onkin mainio tutkielma siitä, miten niin totuuden, vapauden kuin yhteisöllisyydenkin käsitteet voivat ääriolosuhteissa muuttua täysin kieroutuneiksi (vrt. Kivistö ja Pihlström 2018).

Hieman arkipäiväisemmällä tasolla moni yliopistolainen voi kokea vieraannuttavana sen, että erilaisissa akateemisen elämän yhteyksissä meidän kaikkien on pakko tuottaa erilaisia pseudodiskursseja, joiden suhde niin totuuden tavoitteluun kuin sivistykseenkin saattaa jäädä hämäräksi. Jotkut saattavat jopa ajatella, että heidät pakotetaan *va-lehtelemaan* esimerkiksi työsuunnitelmassaan vuosituntien työtuntien määrää, jonka jokainen yliopistoelämästä perillä oleva tietää todellisuudessa paljon suuremmaksi kuin suunnitelmaan virallisesti merkittävä 1612 tuntia. Tällaiset käytännöt asettuvat ongelmalliseen suhteeseen totuuden ja vapauden arvoihin nähden, joskin useimmiten niiden kanssa on helppoa elää.

Totuuden kanssa kompromisseihin saattaa vakavammin ajautua aikamme näkyvyyspaineiden edellyttämä jatkuvan esillä olemisen vaatimus. Moni yliopistolainenkin saattaa pitää nykyisin aivan luontevana esimerkiksi kertoa sosiaalisessa mediassa omista tuoreimmista saavutuksistaan, ikään kuin akateemisia *selfie*-kuvia jakaen. Sivistyksen vaaliminen yliopiston keskeisenä arvona edellyttäisi nähdäkseen nykyistä kriittisemmän etäisyyden säilyttämistä populaarin kulttuurin käytäntöihin, joissa omaa itseä tuodaan häpeilemättä, jopa itsetietoisena ”röyhkeästi”, esille. Meidän ei pitäisi vain suostua siihen, että tutkijan on ”myytävä” tutkimuksensa rahoittajille ja julkisuu-delle; akateemisen vapauden sivistyneeseen puolustamiseen voidaan ajatella sisältyvän vastuu tuon vapauden käytöstä julkisessa tilassa. Itsekorostus voi tuskin koskaan olla sen enempiä eettisesti kuin esteettisestikään tavoiteltava arvo.

Ei voida pitää itsestään selvänä, että yliopiston listaamat arvot olisivat välttämättä keskenään harmoniassa. Totuutta koskevien uhkakuvien lisäksi esimerkiksi Helsingin yliopiston korostama yhteisöllisyys saattaa joskus turmeltua vaikkapa johtajalleen uskollisuutta edellyttävän tieteellisen koulukunnan yhteisöllisyysvaateista. Tiukasti vain omaa tutkimuslinjaansa edistävä ja ”brändiään” vaaliva koulukunta voi joskus olla hyvinkin dogmaattinen rajoittaessaan – vaikkapa vain implisiittisesti ja ikään kuin sanattomien oletusten myötä – tutkijoiden vapautta puolustaa tai edes pohtia myös koulukunnasta poikkeavia ideoita. Toisaalta tietynlainen dogmaattisuus jopa kuuluu tieteeseen. Kuten Thomas Kuhn (1970 [1962]) klassisessa tieteellisten vallankumousten teoriassaan korosti, ”normaalitiede” nimenomaan on dogmaattista ja vie juuri siksi – siis dogmaattisuutensa vuoksi eikä siitä huolimatta – vallankumousten kautta tapahtuvaan tieteelliseen edistykseen, koska paradigman puitteissa harjoitettava normaali-tieteellinen *puzzle-solving* johtaa anomalioihin, jotka puolestaan lopulta laukaisevat kriisin ja uuden paradigman esiinnousun.

Arvojen kontingenssi?

Edellä esitettyjä pohdintoja syvällisemmin minua kuitenkin huolettaa yliopistollisessa arvokeskustelussa arvojen eräänlainen oletettu *kontingenssi* eli se, että ne ovat vain tosiasiallisesti tai jopa jossain määrin sattumanvaraisesti omaksuttuja pikemmin kuin akateemista elämää välttämättä määrittäviä arvoja. Kun totuuden, vapauden ja sivistyksen kaltaiset arvot mainitaan yliopiston arvojen luettelossa, herää väistämättä kysymys, mitä olisi tapahtunut, jos niitä ei olisikaan siinä mainittu – eli jos esimerkiksi yliopisto olisikin yhteisöllisessä arvojen määrittämisen prosessissaan sattunut pääty-mään muihin (yhtä lailla hyvin ja kannatettaviin) arvoihin, vaikkapa kriittisyyteen, monipuolisuuteen tai toisten kunnioittamiseen.

Helsingin yliopiston arvosivulla todetaan: ”Yliopiston arvot uudistuivat uuden strategian myötä. Ne ovat *nyt* totuus, sivistys, vapaus ja yhteisöllisyys.” (Kursivointi lisätty.) Jos arvot ovat ”nyt” nämä neljä, niin onko siis joskus, ainakin mahdollisesti, ollut sellainen aika – ja tuleeko kenties sellainen aika uudestaan – jolloin yliopisto ja sen puit-

teissa toimivat ihmiset eivät olekaan sitoutuneet esimerkiksi totuuteen, sivistykseen ja vapauteen? Pelkkä huoli siitä, että tällainen aika voisi koittaa, on nähdäkseni yliopiston itseymmärryksen kannalta vakava. Entä jos tutkija siirtyy Helsingin yliopistosta johonkin toiseen yliopistoon? Tuleeko hänen silloin omaksua nyt kannattamiensa arvojen lisäksi (tai sijasta) tuon toisen instituution arvot, esimerkiksi kriittisyys tai moninaisuus? Tai voiko hän luopua jälkimmäisistä, jos hänen akateeminen liikkuvuutensa kulkeekin päinvastaiseen suuntaan? (Tosin esimerkiksi kriittisyyden voidaan nähdä välttämättä luonnehtivan tieteellistä totuuden tavoittelua, joten loppujen lopuksi yliopistojen erilaisten arvojen listat eivät ehkä olekaan kovin kaukana toisistaan vaan kuvaavat kokonaisuutena melko samantapaisia arvositoumusten järjestelmiä.)

Arvojen riippuvuutta spesifistä yliopistosta ja sen strategiasta koskevan hieman absurdin kysymyksenasettelun on tarkoitus nostaa esiin vakava kysymys siitä, mitä itse asiassa akateemisina toimijoina perustavine arvositoumuksinemme teemme. Jotta akateeminen yhteisö olisi aidosti akateeminen – ja jotta sen edustama elämänmuoto olisi nimenomaan akateeminen elämänmuoto – se ei voi vain kontingentisti, ikään kuin sattumanvaraisesti, olla sitoutunut esimerkiksi kriittiseen totuuden tavoitteluun tai akateemisen vapauden ylläpitämiseen. Nämä sitoumukset *määrittävät* sitä nimenomaan akateemisena yhteisönä. Ilman näitä arvoja yliopisto ei olisi yliopisto. Siksi tällaisten arvojen sisällyttäminen yliopiston arvojen luetteloon voi näyttäytyä hyvistä tarkoituspelistään huolimatta myös ongelmallisena.

Valaisen ongelmaa filosofisin käsittein. Metafysiikassa on tapana tehdä erottelu sisäisten ja ulkoisten suhteiden eli *internaalisten ja eksternaalisten relaatioiden* välillä. (Tämän intuitiivisesti yksinkertaisen mutta filosofisesti ja filosofianhistoriallisestikin mutkikkaan asian teknisistä yksityiskohdista ks. esim. MacBride 2016.) Jälkimmäisestä on kyse, kun kaksi oliota (tai useampi olio) ovat keskenään jossakin sellaisessa suhteessa, jossa ne voivat olla tai olla olematta pysyen silti juuri niinä olioina, joita ne ovat. Ulkoinen suhde ei siis määräydy suhteessa olevien olioiden ”sisäisestä” luonnosta.

Jos vaikkapa laskemme kahden kuvitellun aka-

teemisen henkilön, A:n ja B:n, tuottamien julkaisujen määriä, saatamme todeta, että he ovat julkaisseet yhtä monta kirjaa. Tämä relaatio heidän välillään on eksternaalinen, koska on mahdollista, että toinen olisi julkaissut enemmän kirjoja kuin toinen. Olipa heidän julkaisuaktiivisuutensa vertailu millainen tahansa, A:n ja B:n identiteetit säilyvät: he ovat niitä yksilöitä, joita ovat, riippumatta siitä, vallitseeko heidän välillään suhde ”on julkaissut yhtä monta kirjaa” (ellemme sitten ajattelisi, varmaankin vastoin jopa yliopistollisia arki-intuitioitamme, että henkilön identiteetti on olennaisella tavalla riippuvainen hänen julkaisujensa määräs- tä suhteessa muihin – eli että jos olisin julkaissut yhden teoksen enemmän tai vähemmän, olisinkin eri henkilö kuin se, joka olen).

Sen sijaan jos A ja B eivät olekaan yliopiston professoreja, joiden välillä vallitsee vain kontingentisti jokin julkaisumäärien suhdetta koskeva relaatio, vaan vaikkapa kaksi kuutiota (pahoittelun esimerkkini keinotekoisuutta!), niiden välille asettuu väistämättä relaatio ”olla samanmuotoinen”. Jokaisella kuutiolla, ollakseen ylipäänsä kuutio, täytyy olla kuution muoto. Jos jollakin oliolla ei ole tuota geometrasta muotoa ja sen myötä suhdetta ”olla samanmuotoinen” kaikkiin (muihin) kuutioihin, se ei ole kuutio lainkaan. Siksi tuo relaatio on sisäinen, internaalinen: kaikki kuutiot (eli myös A ja B) asettuvat välttämättä tuohon suhteeseen toisiinsa nähden, jos ne ylipäänsä ovat olemassa – eli vain sen vuoksi, että ne ovat kuutioita, toisin kuin akateemisen maailman henkilöt A ja B, joiden julkaisumäärien välinen vertailu on heidän identiteetteihinsä nähden kontingentti seikka. Vastaavasti kahden kuution välinen yhden metrin etäisyys on ulkoinen relaatio: kuutiot pysyvät kuutioina, vaikka ne siirrettäisiin lähemmäs tois- aan tai kauemmas toisistaan. Mutta jos ne menettävät kuutiomaisen muotonsa ja siten keskinäisen samanmuotoisuutensa, ne eivät ole enää olemassa kuutioina.

Ehdotan, että yliopistolaisen, niin opiskelijan kuin professorin – ja kaikkien muidenkin – suhde totuuden, vapauden ja sivistyksen kaltaisiin yliopiston arvoihin tulisi ymmärtää sisäisenä suhteena. Jos henkilö ylipäänsä on akateemisen yhteisön jäsen, hänen elämänsä jäsentyy tai sen ainakin pitäisi jäsentyä näiden arvojen pohjalta, ja

opiskelijan kasvattaminen tällaiseen jäsenyyteen on tuon suhteen ”sisäistämistä” tässä filosofisessa (eikä niinkään psykologisessa mentaalisen ”sisäistämisen”) mielessä. Hänen sitoutumisensa akateemisen elämän arvoihin ei voi olla kontingenttia tai ”ulkoista” niin, että se olisi riippuvaista siitä, että yliopisto on tullut strategiassaan päättäneeksi ”nyt” luetteloida juuri nuo arvot muiden mahdollisten, kenties aivan yhtä hyvien arvojen sijasta. Se ei varsinkaan voi olla riippuvaista siitä, minkä yliopiston palveluksessa kyseinen henkilö sattuu olemaan. Yliopistossa ei olla ”vain työssä” tai ”firman leivissä”, kuten jossakin tavanomaisessa työpaikassa, jossa sitoudutaan toteuttamaan työnantajan (tai viime kädessä esimerkiksi yrityksen omistajien) asettamia arvoja, vaan arvoyhteisöksi ymmärrettyä yliopistossa toimiminen määrittää yliopistolaisen elämänmuotoa perustavalla tavalla nimenomaan totuuden, vapauden ja sivistyksen kaltaisten arvositoumusten kautta. Kyse on akateemisen elämänmuodon mahdollisuuden ennakoehdoista strategioita ja arvolistoja perustavammalla tasolla.

Tämä osoittaa myös, miksi ja millä erityisellä tavalla Helsingin yliopiston arvonaan mainitsema yhteisöllisyys on olennainen yliopistollinen arvo. Kyse on oman työn ymmärtämisestä suhteessa tiedeyhteisöön laajassa mielessä. Tätä ei pidä naiivisti sekoittaa ”tiimityöhön” eikä esimerkiksi tutkimusryhmärakenteeseen (tai edellä mainituihin kenties dogmaattisiin koulukuntiin): myös esimerkiksi klassinen humanistinen oppinut yksinäisessä ”tutkijankammiossaan” on välttämättömällä, ei-kontingentilla tavalla kytkeytynyt siihen (kansainväliseen) akateemiseen yhteisöön, jonka kanssa hän käy keskustelua vaikkapa kirjoittaessaan tieteellistä monografiaa (vrt. Kivistö ja Pihlström 2018). Itse asiassa tällainen avarakatseinen henkilö voi tutkimustyönsä kriittisessä yksinäisyydessä olla paljon aidommin ja akateemisemmin ”yhteisöllinen” kuin omaa brändiään kiillottava oikeaoppisuuteen pyrkivä samanmielisten yhteisö. Yhteisöllisyys ei synny yksinomaan eikä edes ensisijaisesti kontingenteissa kahviuonehetkissä (niin tärkeitä kuin ne voivatkin olla) eikä näennäisinnostavissa säkkituoleilla lojuen toteutettavissa pöhinäaivoriihissä, vaan se voi manifestoitua myös korona-ajan eristyksessä yliopistolaisen

ajattelun, puheen ja kirjoituksen välttämättömänä suhteena oman alansa akateemiseen yhteisöön.

Älköön tässä viljelemääni välttämättömyyden käsitettäkään käsitettäkö väärin. On tietenkin täysin kontingenttia, että on ylipäänsä olemassa yliopistoja, professoreja, opiskelijoita ja akateemista toimintaa. On yhtä lailla kontingenttia, että on olemassa arvoja, sikäli kuin ymmärrämme arvot ihmisen luoman kulttuurisen todellisuuden elementeiksi (postuloimatta esimerkiksi tieteelliseen maailmankuvaamme hankalasti sovittuvia platonisia tai muita transsendentteja yli-inhimillisiä arvoja). Mutta tästä elämämme ja maailmamme läpikotaisesta kontingenssista ei suinkaan seuraa, että kaikkien kontingenttien olioiden väliset suhteet olisivat kontingentteja, jos nuo oliot ovat olemassa. Sikäli kuin on olemassa yliopistoja sekä niiden puitteissa toimivia tutkijoita, opettajia ja opiskelijoita, näillä toimijoilla voidaan katsoa olevan identiteettinsä kannalta välttämätön, ei-kontingentti suhde varsinkin totuuden ja vapauden kaltaisiin arvoihin.

Arvolistauksissa ongelmallista on siksi edellä kuvattu vaikutelma arvojen kontingentista ulkoisuudesta akateemisen elämänmuodon sisäisiin pyrkimyksiin ja tuota elämänmuotoa olennaisesti määrittäviin tunnusmerkkeihin nähden.

Arvokeskustelun jatkaminen

Moni asia asettuisi yhteiskunnallisessa, myös yliopistoja koskevassa keskustelussa selkeämmin, jos pitäisimme erillään käytäntöjämme määrittävät *konstitutiiviset* päämäärät ja niiden tavoittelua suuntaavat *regulatiiviset* pyrkimykset (vrt. Pihlström 2020). Edelliset kertovat, miksi jotakin käytäntöä ylipäänsä harjoitetaan, ja jälkimmäiset suuntaavat sitä niin, että sitä harjoitetaan hyvin tai tehokkaasti. Esimerkiksi yritysten yhteiskuntavastuusta debatoitaessa olisi olennaista muistaa, että yritysten ainoa konstitutiivinen pyrkimys on kannattavuus (tai osakeyhtiöillä erityisesti omistajien varallisuuden maksimointi), ei esimerkiksi henkilöstön hyvinvoinnin edistäminen, kansantalouden tukeminen tai ympäristön suojeleminen, vaikka lieneekin niin, ettei toiminnan kannalta konstitutiivisia kannattavuustavoitteita voida saavuttaa kantamatta aitoa huolta myös jälkimmäisistä regulatiivisista pyrkimyksistä.

Akateemisessa kontekstissa on vähintään yhtä tärkeää muistaa, kuten edellä koetin argumentoida, että yliopistojen toiminta on sisäisesti – konstitutiivisesti, ei-kontingentisti – sidoksissa totuuden tavoitteluun ja sivistyksen edistämiseen akateemisen vapauden tilassa. Yliopisto ei voi hylätä näitä arvoja ja pysyä yhä yliopistona. Jos se niin tekee, se muuttuu joksikin muuksi. Siksi yliopistoyhteisön jäsenen ei myöskään voida odottaa omaksuvan näitä arvoja *sen vuoksi*, että ne on juuri nyt mainittu yliopiston strategiassa ja niistä käydään strategiaa ”jalkauttavaa”, yliopistoyhteisöä läpäisevää arvokeskustelua. Pikemminkin tuota arvokeskustelua on käytävä sen yhä syvällisemmäksi ymmärtämiseksi, mitä yliopistolaiselle merkitsee näihin arvoihin sitoutuminen omaksuttua elämänmuotoa läpikotaisin määrittävänä asiana – eli juuri sellaisena asiana, johon *ei* sitouduta tuon strategiakeskustelun vuoksi vaan siitä riippumatta ja joka lopulta tekee strategisen keskustelun itsensä mahdolliseksi.

Emme tietenkään ole ideaalisia akateemisia toimijoita emmekä aina onnistu jäsentämään tutkimus- ja opetustyötämme totuuden, vapauden, sivistyksen ja yhteisöllisyyden kaltaisten arvojen mukaisesti, vaikka meidän pitäisi. Kuten edellä on todettu, päädyimme monenmoisiin kompromisseihin näiden ihanteellisten arvojen edistämässä arkipäiväisessä akateemisessä elämässämme. Juuri siksi arvokeskustelua on tietenkin jatkuvasti käytävä kaikilla tasoilla ja moninlaisilla foorumeilla. Mutta keskustelua edistää tällaisten yliopistolisten arvojen konstitutiivisen ja ei-kontingentin luonteen käsittäminen. Lopulta kyse on – kuten *Sivistyksen puolustuksessa* hieman kompleksista kantilaista sanankäännettä käyttäen asian ilmaisimme – akateemisen elämänmuodon ”mahdollisuuden ehdoista”, sellaisista edellytyksistä, joiden on täyttyvä, jotta ylipäänsä voimme elää yliopistollista elämää.

Joskus uskomme akateemiseen elämänmuotoon ja sen tulevaisuuteen voi joutua koetelluksi. Epäilyimme siitä, ettemme kykene ”arvojemme mukaiseen” totuuden kriittiseen tavoitteluun tai sivistyksen edistämiseen, ovat tällöin kuitenkin akateemisen elämänmuodon sisäisiä epäilyjä. Tunnistamme ”ei-ideaalisuutemme” akateemisi-
na toimijoina vain kontekstissa, jossa jo suhtaudumme vakavasti akateemisiin arvoihin, aivan

kuten epäusko ja epäily uskonnollisessa mielessä ovat oikeastaan mahdollisia vain uskonnollisen elämänmuodon vakavasti ottavalle. (Täysin ei-uskonnollisella ateistilla ei voi olla uskonnollisesti relevanttia epäuskoa eikä tietenkään uskon menettämistä.) Yliopistointellektuelli voi myös ”menettää uskonsa” siihen, että yliopistoyhteisö (enää) sitoutuisi aidosti akateemisiin arvoihin: erilaiset juonittelun, edunvalvonnan, brändäämisen, klikkiytymisen, oman edun tavoittelun ja pelien pelaamisen muodot saattavat viedä voiton totuudesta ja kriittisyydestä. Tämä vertautuisi tilanteeseen, jossa uskonnollisesti uskova menettää uskonsa uskonnollisen elämänmuodon puitteissa. Akateemisen henkilön pettymys nyky-yliopistoon voi johdusta siitä, että hän todella suhtautuu yliopistoa ja akateemista elämänmuotoa konstituoiviin arvoihin hyvin vakavasti.

Mikään edellä esitetty kriittinen huomautus ei merkitse, että asennoituisin penseästi Helsingin yliopiston tai minkään muunkaan yliopiston omaksumiin arvoihin (tai että olisin halunnut kritisoida arvoprosessiin osallistuneita). Kannatan tietenkin lämpimästi niiden kaikkien edistämistä ja niihin sitoutumista niin yliopistojen sisällä kuin yhteiskunnassa laajemminkin. Mutta ehdotan, että niistä käytävä kriittinen keskustelu integroidaan aiempaakin syvällisemmin sen ymmärtämiseen ja jatkuvaan käsitteelliseen työstämiseen, mistä yliopistollisessa elämässä ja akateemisessa toiminnassa on perimmältään kysymys.

Samalla nykyisenkin arvokeskustelun suunnannäyttäjäksi sopisi mielestäni Helsingin yliopiston varhaisempaan – Ilkka Niiniluodon ja Thomas Wilhelmssonin kansleri- ja rehtorikaudella voimassa olleeseen – arvojen luetteloon liitetty huomio, joka yhä löytyy yliopiston verkkosivuilta sopivasti googlaamalla (<https://www.helsinki.fi/fi/yliopisto/yliopistoyhteison-arvot-toiminnan-maarittajina>): ”Yliopisto on monenlaisten vapaasti ajattelevien tutkijoiden ja opettajien yhteenliittymä. Yliopistolla ei tämän vuoksi voi olla yhtenäistä johdon vahvistamaa arvojärjestelmää. Toimintamme perustuukin arvoihin, jotka nousevat yliopistoyhteisön omasta toiminnasta ja tavoitteista, ja jotka ovat siten yliopistoyhteisön laajasti hyväksymiä.”

Olen pyrkinyt osoittamaan, että tässä ilmais-

tu kontingenssi – se, että yliopiston arvot nousevat vapaasti ja ikään kuin organisesti yliopistoyhteisön jäsenten omista pyrkimyksistä eivätkä asetu mistään sen ulkopuolelta – on yhteensopiva sen kanssa, että esimerkiksi totuuden, vapauden ja sivistyksen kaltaiset arvot asetetaan yliopistollisessa toiminnassa keskiöön ei-kontingentilla ja konstitutiivisella, erityisistä arvolistauksista (”huoneentauluista”) riippumattomalla tavalla, yliopistolaisen sisäisinä suhteina heidän toimintaansa ja jopa koko elämäänsä määrittäviin tunnusmerkkeihin. Yliopistoyhteisö pystyy parhaiten muodostamaan ja kehittämään arvojaan, kun yhteisöllisyyteen liitetään moninaisuuden, *diversiteetin*, kunnioitus: kriittisten äänten tukeminen tietoisena akateemisen vapauden edellyttämästä vastuusta on arvo keskustelun käymisen välttämätön ehto. Tällainen vastuullisuus ei voi olla itse vain arvo muiden joukossa, koska se tekee arvositoumuksemme mahdollisiksi.

Yliopistojen kehittämiseksi pysyvästi tärkeässä arvokeskustelussa edellä hahmotellun kaltainen hieman abstrakti filosofinenkin pohdiskelu voinee olla avuksi, joten loppukevennyksenä muistutan, että niin arvoista yleensä kuin totuudesta, vapaudesta, sivistyksestä ja yhteisöllisyydestäkin voi lukea suuren määrän akateemisia filosofisia analyysejä vaikkapa Suomen Filosofisen Yhdistyksen takavuosisikymmeninä järjestämien tutkijakollokvioiden *Totuus* (1980), *Arvo* (1981), *Vapaus* (1985), *Yhteisö* (1997), *Oppi* (1998), *Käytäntö* (2002) ja *Hyve* (2014) pohjalta toimitetuista monipuolisista artikkelikokoelmista (ks. <https://www.filosofinenyhdistys.fi/toiminta/menneet-tapahtumat/>).

Kirjallisuutta

- Humboldt, Wilhelm von (2017). *Schriften zur Bildung*. Toim. Gerhard Lauer. Stuttgart: Reclam.
- Kivistö, Sari ja Pihlström, Sami (2018). *Sivistyksen puolustus: Miksi akateemista elämää tarvitaan?* Helsinki: Gaudeamus.
- Kuhn, Thomas S. (1970 [1962]). *The Structure of Scientific Revolutions*. 2. painos. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Kylläinen, Antti (2012). *Paksunahkaisuudesta suurisieluisuuteen: Hyveet työssä ja elämässä*. Helsinki: Otava.
- MacBride, Fraser (2016). ”Relations”. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/relations/>.
- Niiniluoto, Ilkka (1994). *Järki, arvot ja välineet*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka (2011). *Dynaaminen sivistysyliopisto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Niiniluoto, Ilkka (2019). ”Kuka hukkas totuuden?” *Tieteessä tapahtuu* 2/2019, 9–15.
- Niiniluoto, Ilkka (2020). ”Pitääkö olla huolissaan totuudesta?” *Tieteessä tapahtuu* 3/2020, 56–64.
- Pihlström, Sami (2019). ”Totuus, pragmatismi ja rohkeus uskoa”. *Tieteessä tapahtuu* 3/2019, 11–18.
- Pihlström, Sami (2020). ”Miksi oikeastaan teemme niitä asioita, joita teemme? Käytäntöjemme konstitutiivisista ja regulatiivisista pyrkimyksistä”. *Tiedepolitiikka* 1/2020, 53–58.
- Pihlström, Sami (2021). *Pragmatist Truth in the Post-Truth Age: Sincerity, Normativity, and Humanism*. Cambridge: Cambridge University Press. Ilmesty.

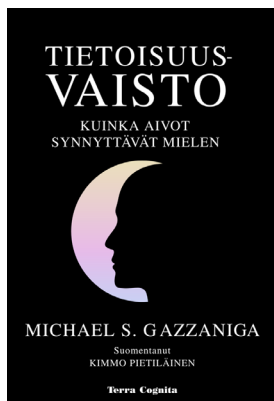
Kirjoittaja on uskonnonfilosofian professori Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa. Hän on myös Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan sekä Suomen Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtaja.

Terra Cognita

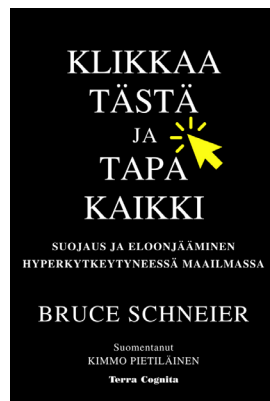
Parasta suomenkielistä tietokirjallisuutta.

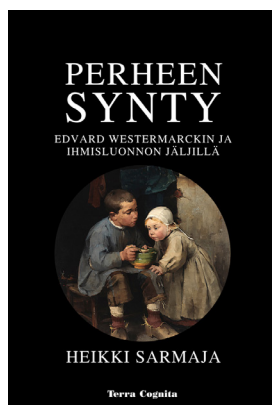
Daron Acemoglu ja James A. Robinson: *Kapea käytävä, Valtiot, yhteiskunnat ja vapauden kohtalo.* Ovh. 60€.

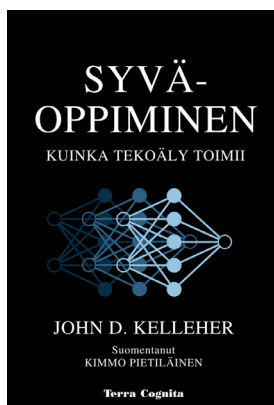
Michael S. Gazzaniga: *Tietoisuusvaisto, Kuinka aivot synnyttävät mielen.* Ovh. 40 €.

Bruce Schneier: *Klikkaa tästä ja tapa kaikki, Suojaus ja eloonjääminen hyperkytkeytyneessä maailmassa.* Ovh. 40 €.

Heikki Sarmaja: *Perheen synty, Edvard Westermarckin ja ihmisluonnon jäljillä.* Ovh. 50 €.

John D. Kelleher: *Syväoppiminen, kuinka tekoäly toimii.* Ovh. 30 €.

Mariana Mazzucato: *Yrittäjähenkisen valtio, Julkisen ja yksityisen sektorin myytit ja niiden murtaminen.* Ovh. 30 €.

Hyvin varustetuista kirjakaupoista tai suoraan kustantajalta.

www.terracognita.fi